

Litteraturteori eller litterær estetikk – veien fremover

♣ STEIN HAUGOM OLSEN

Definisjonen av litteraturkritikk i *Oxford English Dictionary* har to deler: "The art of estimating the qualities and character of literary or artistic work; the function or work of a critic", men også: "The critical science which deals with the text, character, composition, and origin of literary documents." Fremstillinger av litteraturkritikkens historie benytter denne vide definisjonen av litteraturkritikk. I introduksjonen til *Literary Criticism in Antiquity* sier J. W. H. Atkins at "[c]riticism is [...] an activity of a many-sided kind; it may consist of theorising or judging, legislating or appreciating".¹ Det er imidlertid en tendens i slike fremstillinger til å legge overveiende vekt på den typen aktivitet som faller under den siste delen av denne definisjonen: "It is, in short, with 'the preliminaries of criticism' that we shall be for the most part concerned, with inquiries into the nature and art of poetry and into matters of prose style..."² Og i forordet til det første bind av sin åtte binds *A History of Modern Criticism, 1750–1950* sier René Wellek:

The term "criticism" I shall interpret broadly to mean not only judgments of individual books and authors, "judicial" criticism, practical criticism, evidences of literary taste, but mainly what has been thought about the principles and theory of literature, its nature, its creation, its function, its effects, its relations

1. J. W. H. Atkins, *Literary Criticism in Antiquity. A Sketch of Its Development. Vol. 1: Greek* (Cambridge 1934), 4. Atkins skriver en omfattende kritikk historie som omfatter antikken (1 to bind) så vel som engelsk kritikk (3 bind): *Literary Criticism in Antiquity. A Sketch of Its Development. Vol. 2: Graeco-Roman* (Cambridge 1934); *English Literary Criticism. The Medieval Phase* (Cambridge 1943); *English Literary Criticism. The Renaissance* (London 1947); og *English Literary Criticism. Seventeenth and Eighteenth Centuries* (London 1951).

2. J. W. H. Atkins, *Literary Criticism in Antiquity. Vol. 1, 4.*

to the other activities of man, its kinds, devices, and techniques, its origins and history.³

Han kritiserer George Saintsbury's *History of Criticism and Literary Taste in Europe* (3 bind, 1900–04) for ikke å være tilstrekkelig "teoretisk".⁴ Den samme vide fortolkningen av kritikk-begrepet fastholdes i mere moderne verk som den monumentale *Cambridge History of Literary Criticism*, der første bind utkom i 1989, og hvor det til dags dato er publisert 4 av i alt 9 planlagte bind. Og det legges den samme vekten på aktiviteter som dekkes av den andre delen av *O.E.D.*-definisjonen og beskjeden vekt på "[k]unsten å vurdere egenskapene og karakteren av et litterært verk eller et kunstverk". Bind 8 av *The Cambridge History of Literary Criticism* omhandler strukturalisme, poststrukturalisme, russisk formalisme, semiotikk, narratologi, hermeneutikk, fenomenologi, resepsjonsteori og talehandlings-teori.⁵ Bind 9 skal ta for seg moderne psykologiske, filosofiske og historiske perspektiver.⁶ I disse to bindene er litteraturkritikk å forstå som litteraturteori.

De tre verk som i tillegg til Platons utsagn om litteratur i forskjellige dialoger kan sies å definere de sentrale spørsmål i det som i disse verkene kalles litteraturkritikkens historie er Aristoteles' *Poetikk*, Horats' *Brevet om diktekunsten* og Pseudo-Longinus' *Om det opphøyede i litteraturen*. Hverken Horats eller Longinus skriver som filosofer. Horats gir råd om hvordan man blir dikter og hva som er viktig for diktning og Longinus skriver som en kjenner og entusiast om hva som gjør det litterære verk "opphøyet". Begge setter fram generelle prinsipper, men behandler ikke sitt emne systematisk og støtter ikke de generelle prinsippene som de setter frem med filosofisk argumentasjon. Og det er ikke urimelig å si at teo-

3. René Wellek, *A History of Modern Criticism, 1750–1950. Vol. 1: The Later Eighteenth Century* (London 1955), v.

4. "The only existing book which covers our topic in *extenso*", sier Wellek,

George Saintsbury's *History of Criticism and Literary Taste in Europe* (3 vols. 1900–04), while admirable in its sweep and still readable because of the liveliness of the author's exposition and style, is not only outdated by having been written fifty years ago, during the heyday of impressionism and art for art's sake, but seems to me seriously vitiated by its professed lack of interest in questions of theory and aesthetics.

Wellek, *History of Modern Criticism. Vol. 1, vi.*

5. Raman Selden, red., *The Cambridge History of Literary Criticism. Vol. 8: From Formalism to Poststructuralism* (Cambridge 1995).

6. Christa Knellwolf og Christopher Norris, red., *The Cambridge History of Literary Criticism. Vol. 9: Twentieth-Century Historical, Philosophical and Psychological Perspectives* (Cambridge 2001).

retisk refleksjon om litteratur etter disse to verkene forlot filosofien for godt.⁷ Litteraturkritikken fra renessansen frem til de første tiår av det tyvende århundre kan egentlig ikke sies å utgjøre en disiplin og kanskje ikke engang en sammenhengende tradisjon. Verk som inneholder refleksjoner om litteratur er noen ganger systematiske "vitenskapelige" verk av samme type of Aristoteles' *Poetik*, men oftere er de forord, dialoger osv. skrevet for å forsvare en bestemt praksis (f.eks. i den engelske tradisjon Dryden, Fielding, Wordsworth), råd til diktere og kritikere med Horats' *Brev om diktekunsten* som modell (Boileau, Pope), eller forsvaret for diktningen adressert til puritanere eller andre av diktningens motstandere (Sidney, Shelley). Litteraturkritikken var definert gjennom en kjerne av problemer eller spørsmål om litteraturens natur, dens plass i menneskelivet, dens forhold til den verden den produseres i etc. Men det eksisterte ingen disiplinær metode eller argumentasjons-tradisjon som gav en ramme for drøfting av disse spørsmålene, ingen "kritisk vitenskap" som nevnt i annen del av *O.E.D.*-definisjonen, som drøfter "teksten og opprinnelsen til, karakteren og komposisjonen av litterære dokumenter".

II

Dette satte litteraturkritikken i et dilemma da vitenskapelig kunnskap ble reorganisert fra midten av det forrige århundre og det utviklet seg en profesjon av vitenskapsmenn⁸ som forvaltet spesialisert kunnskap organisert som akademiske disipliner innen rammen av det "nye" kunnskapsproduserende universitet som

7. Se min artikkel "Literary Aesthetics", i Michael Kelly, red., *The Encyclopaedia of Aesthetics*, vol. 3 (Oxford 1998), 147-154.

8. Den engelske termen "scientist" ble skapt først i midten av 1830 årene. *Oxford English Dictionary* (annen utg., Oxford 1992) siterer en artikkel fra tidsskriftet *Quarterly Review* i 1834, som refererer en diskusjon i The British Association for the Advancement of Science angående hva man skulle kalle personer som beskjeftiget seg med vitenskap:

Science [...] loses all traces of unity. A curious illustration of this result may be observed in the want of any name by which we can designate the students of the knowledge of the material world collectively. We are informed that this difficulty was felt very oppressively by the members of the British Association for the Advancement of Science, at their meetings [...] in the last three summers. [...] Philosophers was felt to be too wide and too lofty a term... ; *savans* was rather assuming... ; some ingenious gentleman proposed that, by analogy with artist, they might form scientist, and added that there could be no scruple in making free with this termination when we have such words as *sciolist*, *economist*, and *atheist* – but this was not generally palatable. 1834 *Q. Rev.* LI. 59.

Selv i den siste delen av det 19 århundre var det få karrièremuligheter for vitenskapsmenn i Storbritannia. Kfr. David Knight, *The Age of Science. The Scientific World-view in the Nineteenth Century* (Oxford 1986), 132-133.

utviklet seg i Europa. For kritikken var ingen vitenskapelig disiplin, og det eksisterte ingen tradisjon som kunne definere disiplin-normer for diskurs omkring litteratur. Fra ca. 1880 til 1920 skjedde det imidlertid en spesialisering også innen litteraturkritikken. Under innflytelse av utviklingen av politisk historie som en disiplin utviklet litteraturhistorien seg og kunne ta over begreper, metoder og typer argumentasjon fra politisk historie. Det utviklet seg også en generell kritikk som bestod i evaluerende og fortolkende kommentarer av enkeltverk, grupper av verk, eller *oeuvres*. Slike kommentarer hadde alltid eksistert, men i begynnelsen av det forrige århundre ble de sentrale i litteraturkritikken. Det var og er et strids-spørsmål i hvilken utstrekning denne typen kommentarer kan sies å utgjøre en disiplin, men sammen med litteraturhistorie ble denne typen aktivitet akseptert som den akademiske disiplinen "litteraturvitenskap".⁹ Det var imidlertid et større problem hvordan man kunne konstituere "den kritiske vitenskap som drøfter teksten og opprinnelsen til, karakteren og komposisjonen av litterære dokumenter".

På det teoretiske området var det for litteraturkritikken bare tre muligheter. Begreper, metoder, regler for gyldighet, og argumentasjoner kunne lånes fra andre vitenskaper, enten de nå var harde eller myke. Litteraturkritikken kunne forsøke å utvikle sine egne teoretiske begreper, metoder, regler for gyldighet, argumentasjoner osv. Eller litteraturkritikken kunne overlate generelle teoretiske refleksjoner til filosofien og la litteraturteori bli litterær estetikk, med adgang til de begreps og argumentasjonsressurser som fantes tilgjengelige i forskjellige filosofiske disipliner som generell estetikk, etikk, erkjennelsesteori, ontologi, språkfilosofi osv.

Alle disse veiene ble prøvd. Forsøkene på å overføre metoder og begreper fra naturvitenskapene viste seg i det store og hele enten å gi trivielle resultater med liten interesse for studiet av litteratur, eller å akseptere spekulative løsninger og stole på at man kunne bevise deres gyldighet en gang i fremtiden når vitenskapen hadde nådd lenger. For eksempel fremsatte I. A. Richards en teori om at diktning avslører og skaper balanse mellom motstridende mentale impulser og dermed forbedrer leserens mentale helse, og han fremstilte dette som en teori som ville kunne bekreftes når man bare visste mere om sentralnervesystemet og hvor-

9. Det er en interessant asymmetri, i det minste rent nominelt, mellom de to akademisk disiplinene "litteraturvitenskap" og "kunsthistorie". Det er også en interessant forskjell mellom det norske/tyske "litteraturvitenskap" og det engelske "literary studies".

dan det virker.¹⁰ Richards diskuterer ikke de prinsipielle erkjennelsesteoretiske problemer forbundet med denne type løsninger: hva er det man postulerer når man postulerer en korrelasjon mellom nevrofysiologiske prosesser og mentale størrelser? Problemer av denne type ble aldri erkjent og følgelig heller ikke diskutert av teoretikere som lånte sine begreper og metoder fra naturvitenskapene.

Forsøkene på å overføre metoder og begreper fra samfunnsvitenskapene resulterte i heller ikke i noen enhetlig teori. Freuds teorier ble brukt til å forklare både enkeltverker, forfatteres *oeuvre*, og litteraturen som fenomen, og Jungs arketyp-teori ble anvendt til å forklare litterære verks særegne appell. Men de metoder og begreper som disse teoriene anvendte på litteraturen fikk ingen almen aksept som konstitutive begreper for en almen litteraturteori. Og sosiologisk teori anvendt på litteratur gav som resultat litteratursosiologi snarere enn litteraturteori.

Forsøk på å utvikle en teori om litteratur med egne begreper og metoder som ikke gjorde den til et underbruk av en annen vitenskap mislyktes også. Austin Warren og René Welleks *Theory of Literature* (London 1949) var "a book full of concrete information and advice on literary scholarship and poetics",¹¹ og intet egentlig forsøk på grunnlegge en egen teori for litteratur-disiplinen. Northrop Fryes *Anatomy of Criticism* (Princeton 1957) var et slikt forsøk. Frye ønsket å for-

10. Et av problemene som Richards teori ikke kunne løse umiddelbart var å skille mellom en situasjon der motstridende impulser var i konflikt og der de var i balanse. Men i følge Richards ville man løse dette problemet så snart man visste mere om sentralnervesystemet:

We can only conjecture dimly what difference holds between a balance and reconciliation of impulses and a mere rivalry or conflict. One difference is that a balance sustains one state of mind, but a conflict two alternating states. This, however, does not take us very far. The chief misconception which prevents progress here is the switchboard view of the mind. What conception should be put in its place is still doubtful, but we have already (Chapters XIV and XX) discussed the reasons which make a more adequate conception imperative. The rest of the difficulty is due merely to ignorance; we do not yet know enough about the central nervous system.

I. A. Richards, *Principles of Literary Criticism* (annen utgave, London 1926), 251.

11. Dette er Welleks egen karakteristik av boken mere enn førti år etter at *Theory of Literature* ble publisert. Den forekommer i et tilsvar til Roman Ingardens kritikk av Warren og Welleks bruk av Ingardens ideer fra *Das literarische Kunstwerk* (1931):

Ingarden goes on quibbling this way, splitting hairs, never recognizing that *my* (and Austin Warren's) book is not a philosophical treatise about value, norm, and structure, but a book full of concrete information and advice on literary scholarship and poetics. It uses, acknowledging the debt and praising Ingarden's ingenuity and acumen, the analysis of a work of art according to strata (without accepting "metaphysical qualities" and with doubts about the "schematized aspects") and criticizes Ingarden for what I then thought was his neglect of the problem of evaluation and thus of criticism. I still think that "value, norm, and structure" implicate one another, that there cannot be any study of literature without criticism and evaluation. (Min kursivering)

René Wellek, *A History of Modern Criticism, 1750-1950. Vol. 7: German, Russian and Eastern European Criticism, 1900-1950* (New Haven 1991), 398.

klare litteraturens mesterverk ved hjelp av "a conceptual framework which criticism alone possesses".¹² Problemet for ambisiøse forsøk av Frides type på å grunnlegge en ny teoretisk disiplin er at det ikke eksisterer noen tradisjon å bygge på som gir grunnlag for den nødvendige enighet blant den prospektive disiplinens utøvere om begrepsapparat, metoder, kriterier for gyldig argumentasjon osv. En slik enighet er en nødvendig forutsetning for å ha en teori-disiplin. Enigheten som det her er snakk om er av en spesiell type: den definerer det samfunn av individer som utgjør disiplinens utøvere.¹³ Uten en slik enighet har man ingen disiplin men bare de enkelte skolers eller enkeltindividers private synsing og, fordi det ikke eksisterer en disiplin-ramme som kan anvendes til å velge mellom de teorier som settes frem, har disse teoriene ingen intellektuell autoritet. Fordelen med å ta over et begrepsapparat og metoder fra en vel etablert disiplin er at problemet med intellektuell autoritet ikke oppstår: det garanteres av den eksisterende disiplinen.

Den tredje mulighet på det teoretiske område for litteraturkritikken er å overlate teoretiske refleksjoner til filosofien, til den underdisiplinen av estetikken som man kan kalle litterær estetik. Dette valget er imidlertid radikalt forskjellig fra de to andre. Litterær teori slik dette begrepet har vært brukt her, skiller seg fra litterær estetik i det at litteraturteori alltid hviler på tre premisser.¹⁴ Disse premissene definerer den typen teori som baserer seg på dem, men de diskuteres ikke i teorien. Det første premisset består i en metafysisk antakelse om hva teorien skal

12. Northrop Frye, *Anatomy of Criticism* (Princeton 1957), 15-16.

13. En av de få diskusjonene av litteraturstudiets disiplinstatus sett på bakgrunn av de betingelsene som en akademisk disiplin må tilfredsstille, finnes i Josephine Guy og Ian Small, *Politics and Value in English Studies. A Discipline in Crisis?* (Cambridge 1993):

Our second large concern is to outline the philosophical preconditions for the existence of disciplines of knowledge and to distinguish them from any political functions which that knowledge might possess. Here the central concept which we employ is that of a "community": more precisely, we are concerned with the distinction between a sociological or political understanding of the term "community" (roughly meaning those agreements which unite particular interest groups) and a philosophical understanding of it - one which refers to the kind of agreement necessary for knowledge to be possible in the first instance. (ss. 2-3)

Defined in intellectual terms, the three constituent elements of a discipline of knowledge are: the object of study of the discipline in question; the practice or practices used to carry out the study of that object; and finally, a theory of that practice (that is, the explicit elaboration of both the principles which underlie it, and of the appropriateness and utility of the explanations which that practice produces). Moreover, in general terms there has to be a social agreement, or the grounds for a social agreement, in each of the three areas we have outlined. (s. 38)

14. For en mere detaljert diskusjon av distinksjonen mellom litteraturteori og litterær estetik, se min artikkel "Literary Theory and Literary Aesthetics", i Stein Haugom Olsen, *The End of Literary Theory* (Cambridge 1987), 196-211.

være om. Denne antakelsen er metafysisk i bokstavelig forstand: den postulerer en virkelighet som går utover de fysiske merker og lyder og også ordene og setningene som utgjør det litterære verks tekst, dvs. den består i et postulat om hva som konstituerer det litterære verk. Det andre premisset er at den virkelighet bestående av gjenstander, relasjoner og handlinger som postuleres gjennom den første antakelsen, kan beskrives eller forklares på en fruktbar og opplysende måte ved hjelp av den teoretiske rammen av begreper og metoder som teorien består i. Det tredje premisset er at teorien med sine begreper og metoder gir en forklaring på fenomenet litteratur som er hva man kan kalle erkjennelsesmessig primær: den går "dypere" enn alle andre forklaringer og avslører litteraturens "egentlige" natur. I litterær estetikk, på den annen side, forsøkes det ikke å formulere en teori om litteratur i denne forstand. Det litterære verks ontologiske status er i litterær estetikk et åpent spørsmål og litterær estetikk forsøker ikke å konstruere "a conceptual framework which criticism alone possesses" eller å overføre et slik rammeverk av begreper og metoder fra en annen vitenskapelig disiplin. Litterær estetikk fokuserer på filosofiske problemer som oppstår i forbindelse med det litterære verks natur og i forbindelse med oppfattelsen og vurderingen av litterære verk. Disse problemene har paralleller i andre grener av filosofien og en diskusjon av disse problemene kan hente begreper og argumentasjoner fra sentrale filosofiske disipliner som erkjennelsesteori, bevissthetsfilosofi, etikk, språkfilosofi, vitenskapsfilosofi etc.

Litterær estetikk er følgelig ikke en teori-disiplin innen litteraturvitenskapen. Dette reflekteres også i den sosial organisering av litterær estetikk. De to typene av litteraturteori beskrevet ovenfor, ble praktisert av litteraturkritikere, mens litterær estetikk ble praktisert av filosofer med mere eller mindre interesse for litteratur og kunst som også skrev om andre filosofiske emner. Typiske verk innen litterær estetikk er Roman Ingardens *Das literarische Kunstwerk* (1931), Monroe Beardsleys *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism* (1958), and Morris Weitz' *Hamlet and the Philosophy of Criticism* (1965).

III

I introduksjonen til bind 8 av *The Cambridge History of Literary Criticism*, som kom ut i 1995, sier redaktøren, Raman Selden:

In the late nineteenth century, Germanic philology initiated the rise of *scholarship* in the English-speaking university world; in the 1920s, the writings of

T. E. Hulme, T. S. Eliot and I. A. Richards launched the era of criticism. To risk a third sweeping generalization, we may regard the period between the mid 1960s and the present day as the age of *theory*.¹⁵

Selv om det ikke er noen almen enighet i litteraturvitenskapen om påstanden at litteraturteori oppsto i siste del av sekstiårene, gjentas den stadig hos en rekke litteraturteoretikere som ser seg selv som utøvere av moderne litteraturteori.¹⁶ Dette reiser spørsmålet om det faktisk skjedde noen forandring i litteraturteori-en på dette tidspunkt som kan underbygge en slik påstand. Det var Northrop Fryes påstand i introduksjonen til *The Anatomy of Criticism* at litteraturkritikken kunne gjøres til en vitenskapelig disiplin dersom man bare var i stand til å utvikle et begrepsapparat som gjorde en systematisk teoretisk beskrivelse av litteratur mulig. Fryes påstand var at litteraturkritikken var i en tilstand av naiv induksjon. "I suggest", sier Frye

that it is time for criticism to leap to a new ground from which it can discover what the organizing or containing forms of its conceptual framework are. Criticism seems to be badly in need of a coordinating principle, a central hypothesis which, like the theory of evolution in biology, will see the phenomena it deals with as parts of a whole.¹⁷

Et slikt begrepsmessig hopp ville gjøre litteraturkritikken til en akademisk, vitenskapelig disiplin.

Man må skille spørsmålet om hvorvidt det skjedde en ren institusjonell eller sosial utvikling i den måten litteraturvitenskapen var organisert på fra spørsmålet om det skjedde en forandring i litteraturvitenskapens intellektuelle grunnlag og forutsetninger. Det finnes et begrenset grunnlag for å hevde at det skjedde en viss sosial reorganisering av litteraturvitenskapen som begynte i midten av sekstiårene. Litteraturteori ble gitt en bredere plass innen litteraturvitenskapelige institutter og ble akseptert som en spesialisering på linje med periodestudier el-

15. Raman Selden, "Introduction", i Selden, *Cambridge History of Literary Criticism*. Vol. 8, 1.

16. Se f.eks. Paul de Man, "The Resistance to Theory", i Paul de Man, *The Resistance to Theory* (Manchester 1986), 7, opprinnelig i *Yale French Studies* 63 (1982); Terry Eagleton, *The Function of Criticism. From The Spectator to Post-Structuralism* (London 1984), 88; Jonathan Culler, "Literary Criticism and the American University", i Jonathan Culler, *Framing the Sign. Criticism and Its Institutions* (Oxford 1988), 14-15; Richard Bradford, "Preface", i Richard Bradford, red., *The State of Theory* (London 1993), x; Anthony Easthope, "Paradigm Lost and Paradigm Regained", i Bradford, *State of Theory*, 90-91; Peter Widdowson, *Literature* (London 1999), 81.

17. Frye, *Anatomy of Criticism*, 16.

ler genre studier etc. Det ble startet en rekke faglige tidsskrifter som spesialiserte seg på litteraturteori, og litteraturteori ble en egen kategori på forlagslistene. Selv om denne reorganiseringen var begrenset, kunne den gi et inntrykk av at det utviklet seg en teori-disiplin innen litteraturvitenskapen med de nødvendige begrepsmessige og intellektuelle rammer. Det kom også en ny betegnelse som tjente som en sosial markør at man her hadde et nytt fenomen. "Litteraturteori" ble i utstrakt grad erstattet med betegnelser som "teoretisk kritikk", "kritisk teori" (som er den betegnelsen som jeg skal benytte i det følgende), eller bare "teori". En slik betegnelse gav også et signal om at utøverne av denne typen teori hadde ambisjoner om å anvende denne teorien utenfor litteraturvitenskapen.

Utøverene av og forkjemperene for kritisk teori gav sine egne versjoner av den sosiale og institusjonelle utvikling av humaniora som understøttet synet på teori som en ny disiplin. I boken *Framing the Sign* beskriver Jonathan Culler utvikling av kritisk teori i USA som en følge av en ny oppfatning av universitetenes oppgave. Han skiller mellom to modeller for hva et universitet skal være. Den første modellen, sier han, "makes the university the transmitter of a cultural heritage, gives it the ideological function of reproducing culture and the social order. The second model makes the university a site for the production of knowledge".¹⁸

I den første modellen er undervisning universitetets viktigste oppgave, mens forskning gis førsterangen i den andre modellen. Culler påstår at humaniora i 1970-årene i USA sluttet å se det som sin oppgave å overføre vedtatte sosiale og kulturelle normer til nye studenter og i stedet aksepterte at et universitet skulle produsere kunnskap. I følge denne modellen er ikke universitetet

an integrated unit commanded by a concept of education so much as an administrative apparatus for managing a series of loosely-integrated activities, each of which follows a particular logic, determined by developments in the discipline, priorities set by funding agencies, or pressing social issues.¹⁹

I følge Culler førte dette til en enorm økning i tilgjengeligheten på forskningsbevilgninger og dette skapte i sin tur et behov for å formulere prosjekter som ville være støtteverdige:

The increasing availability of grants encourages critics to reflect on their critical activity: in seeking to justify what they propose to do to an audience they

18. Culler, *Framing the Sign*, 33.

19. *Ibid.*, 34.

take to be representative of the profession, critics help enunciate the rationality of a discipline, generating a *lingua franca* in which new approaches or projects are justified in familiar terms and traditional research is given some new, attractive twist.²⁰

Cullers beskrivelse av den sosiale og institusjonelle utviklingen av humaniora på slutten av 1960 og begynnelsen av 1970 tallet i USA, er en retorisk gest som støtter opp under synet at man her har med en ny disiplin å gjøre, hvis formål var å produsere ny kunnskap gjennom forskning. Selv om man aksepterer Cullers beskrivelse av den sosiale og institusjonelle utviklingen for litteraturstudiet i USA, følger det imidlertid ikke at litteraturteori utviklet seg til en egen disiplin. For å fastslå det må man se på de logiske forutsetninger og det intellektuelle grunnlag for kritisk teori.

Det er to tilnæringsmåter til det intellektuelle innholdet i kritisk teori. Man kan fokusere på at moderne litteraturteori består av en rekke forskjellige teorier med til dels motstridende teoretiske premisser. Legger man an dette perspektivet vil man legge vekten på forskjellen mellom strukturalisme og post-strukturalisme/dekonstruksjon og understreke motsetningene mellom disse typene av teori og marxistisk og feministisk teori. Man vil fremheve konflikten mellom marxistisk og feministisk teori og fokusere på motsetningene innen feministisk teori. Forskjellene mellom strukturalisme og post-strukturalisme, sier Jonathan Culler, er viktigere enn forskjellen mellom det som oppfattes som moderne, strukturalistisk inspirert litteraturteori og den han kaller tradisjonell kritikk:

In simplest terms, structuralists take linguistics as a model and attempt to develop "grammars" – systematic inventories of elements and their possibilities of combination – that would account for the form and meaning of literary works; poststructuralists investigate the way in which this project is subverted by the workings of the texts themselves. Structuralists are convinced that systematic knowledge is possible; post-structuralists claim to know only the impossibility of this knowledge.²¹

Problemet med dette perspektivet for utøverne av alle disse teoriene er imidlertid at dersom man aksepterer det, fremstår kritisk teori som en felt hvor det utspiller seg konflikter mellom forskjellige sosial og politiske ideologier som ikke

20. Ibid., 35.

21. Jonathan Culler, *On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism* (London 1983), 21–22.

har noen disiplinær støtte eller autoritet fordi det ikke finnes en felles ramme av begreper og regler for argumentasjon etc.

Det andre perspektivet som anlegges av utøverne av de mange forskjellige typer kritisk teori er derfor å fokusere på kontrasten mellom tradisjonell kritikk og moderne, strukturalistisk inspirert teori og legge vekten på at alle disse teoriene har sitt intellektuelle grunnlag i tegnanalyse og at premisene for en slik analyse ble lagt i Ferdinand de Saussures forelesningsnotater publisert under tittelen *Cours de linguistique générale* (1916) og deretter klargjort og anvendt i fransk strukturalisme. Dette er grunnen til å gi kritisk teori karakteristikken "strukturalistisk". Kritisk teori har som sin gjenstand "tegnsystemer". "Litteraturteorien kan sies å oppstå", sier Paul de Man,

when the approach to literary texts is no longer based on non-linguistic, that is to say historical and aesthetic, considerations or, to put it somewhat less crudely, when the object of discussion is no longer the meaning or the value but the modalities of production and of reception of meaning and of value prior to their establishment – the implication being that this establishment is problematic enough to require an autonomous discipline of critical investigation to consider its possibility and its status.²²

Og de Man gjør klart at han ikke snakker om en hvilken som helst form for lingvistikk:

The advent of theory, the break that is now so often being deplored and that sets it aside from literary history and from literary criticism, occurs with the introduction of linguistic terminology in the metalanguage about literature. By linguistic terminology is meant a terminology that designates reference prior to designating the referent and takes into account, in the consideration of the world, the referential function of language or, to be somewhat more specific, that considers reference as a function of language and not necessarily as an intuition. [...] Contemporary literary theory comes into its own in such events as the application of Saussurian linguistics to literary texts.²³

Dette er i følge utøverne av forskjellig kritisk teori det som gjør at man kan se dem som deler av en enhetlig teori-disiplin. Anlegger man dette perspektivet kan man argumentere for at det finnes en grunnleggende enhet blant i de mange

22. de Man, "Resistance to Theory", 7.

23. Ibid., 9.

forskjellige teorier som kommer under kritisk teori. Man har det som synes å være en enhetlig begreps og argumentasjonsramme og man kan definere et forskningsobjekt, tekst, som manifesterer de tegnsystemer begrepsapparatet gir muligheter for å kartlegge og forklare. Antakelsen om at det finnes et objekt, tekst, som kan beskrives og forklares ved hjelp av et slikt lingvistisk begrepsapparat finnes både i strukturalistiske og post-strukturalistiske/dekonstruksjonistiske teorier. Når Culler påstår at "[s]tructuralists are convinced that systematic knowledge is possible; post-structuralists claim to know only the impossibility of this knowledge", ser han bort fra dette grunnleggende, uuttalte premisset som deles av de to typene teori. Det er nettopp dette som gjør post-strukturalistiske teori post-strukturalistiske og ikke post noe annet.²⁴

Den tidlige fasen av kritisk teori var dominert av strukturalistiske teorier som definerte ambisjoner om vitenskapelighet som alle former for kritisk teori senere hadde vanskeligheter med å kvitte seg med. Man finner i strukturalistisk teori den naive form for scientisme som hadde karakterisert de tidligere forsøk på å overføre begrepsapparat og metoder fra naturvitenskapene til litteraturteorien. Og man finner den samme formen for forklaring når strukturalistisk teori ikke kan tilby løsninger, eller bare svært utilstrekkelige svar, på viktige, generelle spørsmål om litteratur: det er fordi strukturalismen er en ung vitenskap og svarene vil komme når man bare får gjort den nødvendige forskningen:

Pour l'instant, la poétique n'en est qu'à ses débuts; et elle présente tous les défauts caractéristiques de ce stade. Le découpage du fait littéraire qu'on y trouve est encore grossier et inadéquat: il s'agit de premières approximations, de simplifications excessives et pourtant nécessaires. L'exposé qui suit ne présente, au surplus, qu'une partie des recherches qu'on peut, à bon droit, inscrire dans le cadre de la poétique. Souhaitons qu'on ne prenne pas la maladresse de ces premiers pas dans une direction neuve, pour la preuve que cette direction est erronée.²⁵

Man så med andre ord på den kunnskapen som litteraturteorien skulle fremskaffe som kumulativ og aksepterte ideen om vitenskapelig kunnskap som progressiv. Overføringen av et lingvistisk begrepsapparat fra lingvistikkens gjenstand, ord og setninger, til tekster, åpnet også veien for en teori som kunne anvendes langt

24. Jeg utvikler dette synspunkt i noe mere detalj i min artikkel "Literary Theory and Literary Aesthetics", 204 ff.

25. Tzvetan Todorov, *Poétique* (Paris 1968), 28.

utover litteraturen på alle typer tekster. "To claim that 'literary theory' does not necessarily derive its *raison d'être* from the literary text", sier Terry Eagleton i en bok med tittelen *The Function of Criticism*, "is not to fall into theoreticism; it is to recognize that what practical effects it might have will be diffused over a much broader field of signifying practice."²⁶

Men strukturalismen inspirerte til en videre utvidelse av teorien. Dersom man antok en analogi mellom alle kulturelle "praksiser" og tekster, kunne man konstruere en global teori som omfattet alle slike praksiser. Litteraturteori kunne bli en generell kulturteori.

Utover den tidlige fasen i kritisk teori hvor slike strukturalistiske teori var dominerende, ble imidlertid det lingvistiske begrepsapparatet ikke i hovedsak brukt til å utvikle en teori-disiplin, men ble snarere brukt som et rent retorisk referansepunkt for å legitimere de forskjellige kritiske teoriers epistemiske status som teorier som gir grunnleggende, sanne, forklaringer. En slik legitimering manifesterte seg både gjennom eksplisitte utsagn om hvordan disse teoriene "avmystifiserer" tradisjonelle standpunkter, holdninger og verdier, men også gjennom en retorikk som implisitt viser hen til autoritativ forskning.²⁷ En slik retorikk i kombinasjon med det som synes å være en institusjonell reorganisering av litteraturstudiet, kan gi et inntrykk av at det i slutten av sekstiårene skjedde det som Northrop Frye hadde etterlyst: "A leap to a new ground from which [criticism could] discover what the organizing or containing forms of its conceptual framework are."

Det er to hovedproblemer forbundet med å overføre strukturalistisk lingvistisk teori til litteraturkritikken. Det første problemet er at denne teorien har vært utsatt for sterk metodologisk kritikk i lingvistikken selv og i antropologien hvor den også ble forsøkt innført. Denne kritikken nevnes ikke overhodet av litteraturteoretikere som forsøker å overføre begrepsapparatet til litteraturkritikken og synes dermed ikke å være kjent for litteraturkritikere. Slik kritikk underminerer imidlertid enhver intellektuell troverdighet som det strukturalistiske paradigme kunne ha som disiplin-paradigme.²⁸ Det andre problemet er at det lett kan vises

26. Eagleton, *Function of Criticism*, 95.

27. Se "The Role of Theory in Literary Studies", i Lars-Olof Åhlberg og Tommy Zaine, red., *Aesthetic Matters. Essays Presented to Göran Sörbom on His Sixtieth Birthday* (Uppsala 1994), 101-103; også Stein Haugom Olsen, "Critical Theory and Atheoretical Criticism", i Jeanette Emt og Göran Hermerén, red., *Understanding the Arts. Contemporary Scandinavian Aesthetics* (Lund 1992), 90-93.

28. Se Guy og Small, *Politics and Value in English Studies*, 25-28.

at den begrepsrammen og de argumentasjoner som kritisk teori ønsket å overta fra Saussures lingvistikkk vanskelig lar seg overføre fra ord og setninger til tekster, og at det er ikke uten videre klart at det er mulig å gi selve tekstbegrepet et meningsfylt innhold. Det er videre et spørsmål om de fenomener som forskjellige typer kritisk teori har som sin gjenstand, i første omgang litterære verk, meningsfylt kan sies å være tekster.²⁹ Man er derfor tvunget til å konkludere at det som benevnes som kritisk teori ikke kan sees som noen disiplin, men må snarere sees som et felt for konkurrerende synspunkter som ingen av dem har den nødvendige intellektuelle autoritet til å kunne påberope seg å gi begrunnede svar på generelle, teoretiske problemer som angår litteratur.

Dette er imidlertid en konsekvens som ytterst få utøvere av kritisk teori trekker. Som Josephine Guy og Ian Small påpeker i sin bok *Politics and Value in English Studies*, synes det blant utøvere av kritisk teori være generell aksept for det man kan kalle teoretisk pluralisme, uten at man trekker den nødvendige konsekvens at dette berøver kritisk teori for all intellektuell autoritet.³⁰ Gerald Graffs oversikt over utviklingen av engelskstudiet i USA, *Professing Literature. An Institutional History* (Chicago 1987), har som sin hovedtese at akademisk litteraturkritikk fra begynnelsen av har bestått i en serie med konflikter:

These controversies have seemed to me to possess greater richness and vitality than any of the conclusions they led to about the nature of literary studies as a discipline – or the nature of literature as an object. Among the matters in dispute have been not just the nature of literature and the discipline, but whether there is – or needs to be such a thing as a "discipline" of literary studies at all, or such a thing as "literature" in some univocal sense, as opposed to a variety of different literary and critical activities made coherent, if at all, only by their conflicts.³¹

Problemet med å se på kritisk teori som en rekke kritiske aktiviteter som er knyttet sammen bare gjennom at de er i konflikt med hverandre, er at en slik konflikt ikke kan forstås som en intellektuell konflikt, men bare kan være en ideologisk konflikt hvor rasjonell argumentasjon ikke har noen plass. En litteraturkritikk uten et teoretisk paradigme som definerer en ramme av begreper og regler for

29. For en diskusjon av tekstbegrepet og problemer forbundet med å anvende et lingvistisk begrepsapparat på andre gjenstander enn ord og setninger, se mine artikler "The 'Meaning' of a Literary Work", i Olsen, *End of Literary Theory*, 53–72, og "Role of Theory in Literary Studies".

30. Guy og Small, *Politics and Value in English Studies*, 13–18.

31. Gerald Graff, *Professing Literature. An Institutional History* (Chicago 1987), 14.

argumentasjon, tillater kritikere å bruke litteraturen på den måten de finner mest interessant eller politisk mest tjenlig. I det som noen kritikere kaller den postparadigmatiske tilstand oppløser derfor litteraturkritikken seg i mange former for propaganda:

[T]he postparadigmatic state of literary theory offers the student and the teacher the opportunity to explore the uncertain yet addictive relationship between literary writing and their own more immediate perceptions of enjoyment, diversion, class, history, gender, race... Literary critics and theorists might not be able to do or achieve anything in particular, but we involve just about everything.³²

IV

Dersom kritisk teori har noen enhet så er den ikke disiplinær, men ideologisk. "Literary theory, in the forms in which we know it," sier Terry Eagleton, "is a child of the social and political convulsions of the 1960s".³³ Det de forskjellige typer kritisk teori deler er en frigjøringsideologi som dominerte det sosiale og politiske opprør mot slutten av sekstiårene som Eagleton refererer til i dette sitatet. Denne frigjøringsideologien er i sitt utgangspunkt ikke konstruktiv men tar sikte på å underminere den bestående sosiale og kulturelle orden. Det er i denne sammenhengen at man må forstå bruken av Saussures lingvistikk. Saussure brukes som referansepunkt fordi det kan synes som hans argumentasjoner kan brukes til å legitimere en form for skeptisisme som medfører at man kan avvise det man ser på som "tradisjonelle" verdier. I den fortolkning som kritisk teori gir av Saussure og strukturalistisk lingvistikk, sees språket som et lukket system hvor de enkelte grunnenehetene får sin betydning gjennom de gjensidige relasjoner de inngår i med andre enheter i systemet. Innholdet av alle språkavhengige begreper er følgelig bestemt uten referanse til en virkelighet utenfor språket. Men denne fortolkningen introduserer også to skjulte antakelser som ikke diskuteres og som det derfor ikke argumenteres for: alle begreper er språkavhengige og følgelig er alle begreper som er uttrykkelige i språk også språkavhengige. Disse antakelsene legitimerer den konklusjon at innholdet av all sansning og all tanke er språkavhengig. Begge disse antakelsene er imidlertid sterkt kontroversielle. Det

32. Bradford, "Preface", xi.

33. Eagleton, *Function of Criticism*, 88.

er ukontroversielt at mange begrep i språket er språkavhengige i den forstand at man ikke kunne ha dem dersom man ikke snakket et språk. Men fra dette følger ikke at alle begrep som er *uttrykkbare* i språk, er språkavhengige, og naturligvis heller ikke at alle begrep er språkavhengige. For å understøtte disse antakelsene trengs en egen argumentasjon.

Videre sees språket som et sosialt og kulturelt fenomen og som sådann gir det form og substans til de distinksjoner som en kultur finner det verd å gjøre og til de verdier som samfunnet bygger på og prioriterer. Vi fødes inn i et språk og vårt syn på virkeligheten og de verdier vi har er et produkt av den kulturelle bakgrunnen og de sosiale omstendighetene som har formet oss. Individuer som snakker forskjellige språk lever følgelig også i forskjellige virkeligheter.

Det neste skrittet i denne formen for argumentasjon er mer radikalt og gjør argumentasjonen til en form for radikal skeptisisme: siden språket konstituerer den virkeligheten som vi kan ha kunnskap om, *kan det ikke finnes* noen verden uavhengig av språket og hvis det var en slik verden kunne vi ikke vite at den eksisterte. Dette skrittet fremstilles som en konklusjon på de antakelser som er gjort og slutninger som tidligere er trukket, men den følger ikke av disse. Denne *non sequituren* har alvorlige konsekvenser. For det første kan man nå argumentere for at siden det ikke eksisterer noen uavhengig verden, så eksisterer det heller ingen norm for hva som er sanne utsagn om verden: følgelig er sannhet en sosial konstruksjon. Videre må man også se på verdier (sosiale, moralske og estetiske) som sosiale konstruksjoner. Det samme kan man si om personlig identitet. Vår identitet er konstruert gjennom de historier vi forteller om oss selv. Men siden det ikke finnes noen historie om oss selv som kan måles mot en sannhetsnorm, finnes det ingen *sann* historie om hva eller hvem vi er: det finnes bare *forskjellige* historier. Vi er imidlertid ikke fri til å fortelle hvilke historier vi måtte ønske om oss selv. For å fortelle enhver historie må vi benytte oss av de språkformer og fortellerformer er som vi er blitt opplært i. Følgelig er vår personlighet et produkt av de historier som språket setter oss i stand til å fortelle om oss selv. Og endelig: vårt språk og vår kultur er i sin natur tilfeldige: de kunne vært annerledes og de vil forandre seg over tid. Følgelig er også våre begreper om sannhet, om galt og riktig, om hvem vi er og om hva det er å være et menneske også tilfeldige og foranderlige.

Det er i lys av denne bruken av Saussure at man må forstå utsagn som det følgende:

Anyone who still believes that the study of literature will guarantee access to

high culture, standard morality, social responsibility or intellectual grandeur is either a politician or a fabricating opportunist – or, more likely, both.³⁴

Konsekvensen for litteraturvitenskapen av denne argumentasjonen er at det ikke finnes noe slikt som estetisk verdi eller estetiske egenskaper som karakteriserer det litterære kunstverk. Det kan derfor heller ikke eksistere noe slikt som et litterært kunstverk som kan skilles ut fra andre typer tekst ved hjelp av de trekk som det har i egenskap av at det er et litterært kunstverk. Det er med andre ord ingen systematisk forskjell mellom litterære verk og andre tekster. I den utstrekning det finnes et begrep "litterært verk", og et slikt begrep finnes, må det sees som en sosial konstruksjon som har et politisk formål, som et ideologisk begrep som brukes til å pådytte de som aksepterer det en rekke falske verdier som bidrar til å undertrykke visse etniske, sosiale og kjønnsdefinerte grupper. Den innsikt at det litterære verk ikke har noen reell substans men bare en politisk funksjon, berøver litteraturvitenskapen sin gjenstand og litterær kritikk for sin funksjon: å fortolke hvordan litterære verk manifesterer de estetiske verdier som litterære verk "tradisjonelt" har blitt ansett for å fremme. Den naturlige konklusjonen på dette resonnementet er at litteraturvitenskapen som disiplin er død:

As we all know, English is dead... The age of innocence is past and in its place we have a literature riven by history and unconscious desire, a literature always other to itself, a battle site of and for meaning, not the place where meaning finds its most perfect expression. All this can be taken for granted.³⁵

Litteraturvitenskapens død er ikke å sørge over, men blir istedet ønsket velkommen som en frigjøring. Det åpner veien for et nytt begrep om hva litteraturvitenskap burde være om og har ført til at fagområdet har blitt "revivified and revolutionised".³⁶ Det er imidlertid meningsløst å snakke om noen disiplin dersom man aksepterer den radikale skeptisisme som resymeres ovenfor som det felles intellektuelle grunnlag for kritiske teorier. Man har ikke lenger et teoretisk "paradigme", men befinner seg i det Bradford i sitatet ovenfor kaller en post-paradigmatiske tilstand:

34. Bradford, "Preface", xi.

35. Gary Day, "Review of Colin MacCabe, ed., *Futures for English*, Manchester 1988", *Textual Practice* 6 (1992), 513.

36. Helen Taylor, "Leaving Parties and Legacies. Reflections across the Binary Divide on a Decade of Englishes", i Bradford, *State of Theory*, 69.

The new paradigm has arrived, but what is it? The energies and motivating forces of critical writing have shifted from a centripetal emphasis upon the constitution of the literary text to the centrifugal forces that sweep such artefacts into the diffuse and untidy cosmos of philosophy, gender studies, deconstruction, psychoanalysis, historicism and so on. Perhaps we should offer the new paradigm the prefix now carried by most of its constituent isms: we now inhabit the postparadigm. This collection reflects and embodies the postparadigmatic condition.³⁷

I denne postparadigmatiske tilstand eksisterer ikke den intellektuell enighet mellom utøverne av kritisk teori som er en forutsetning for en disiplin:

[T]here seems to be no emerging consensus which could constitute a new paradigm. For some, the critical field has a disturbingly postmodern groundlessness: we can choose to become either reactionaries working on outmoded but workable models, committed formalists refining the methodologies of the masters, or *bricoleurs* reworking the rich plurality of theories and producing wonderful but fragile constructions. For some, the choices have an arbitrariness of the market economy about them; for others, the shifting boundaries and receding horizons are the very conditions of modernity.³⁸

Når så og si alle utøvere av kritisk teori allikevel insisterer på en kontrast mellom et "før" og "etter" kritisk teori, mellom kritikkens epoke og teoriens epoke, eller mellom "det gamle paradgime" og den post-pradigmatiske tilstand, og også insisterer på at det mellom de to er en dyptgående forskjell,³⁹ så kan dette altså ikke være fordi Fries ambisjon om "[a] leap to a new ground from which [criti-

37. Bradford, "Preface", ix-x.

38. Selden, "Introduction", 10.

39. "Det er liten tvil om", sier Raman Selden i den allerede siterte innledningen,

that the traditions of critical thought which are represented in this volume have transformed the practice of literary criticism in the English-speaking academic world. (Ibid.)

Se også Bradford i forordet til *The State of Theory*, ix:

The old paradigm of the objectives and assumptions of literary studies began to crumble, at least in Britain and the USA, and the beginning of the 1960s. The 1958 Indiana conference on linguistics and literary studies can be regarded as its curtain call. Roman Jakobson was its star and his paper on "Linguistics and poetics" was subtitled, with brilliant if unintended irony, "Closing statement".

Eller Widdowson, *Literature*, 81:

What is beyond dispute, however, is that from the early-1970s onwards, wave after wave of new (and some older) theories destabilised "Literature" and transformed literary criticism.

Man kunne fortsette denne listen i et nær sagt uendelige.

cism could] discover what the organizing or containing forms of its conceptual framework are”, er blitt realisert. Det som binder kritiske teorier sammen og som utgjør det virkelige brudd med ”kritikkens epoke” er den ”teoretiske antihumanisme” som legitimeres av den formen for skeptisk argumentasjon som Saussures lingvistikk synes å føre til.⁴⁰

Denne teoretiske antihumanisme som binder forskjellige kritiske teorier sammen, består i en retorikk som avviser grunnleggende humanistiske verdier. Denne formen for teoretisk *antihumanisme* må skilles fra den teoretiske *a-humanisme* som nødvendigvis følger av at man gjør et kulturobjekt til gjenstand for vitenskapelig oppmerksomhet. Det forskningsidealet som Frye formulerer i innledning til *Anatomy of Criticism* og som man finner igjen i den tidlige fasen av strukturalismen, dikterer at man legger til side alle former for fortolkning som har som formål å avdekke et litterært verks verdi og i stedet ser nøytralt på fenomenet litteratur. Dette *a-humanistiske* forskningsperspektiv er et legitimt ideal, men som påpekt ovenfor er det ikke et perspektiv som har vist seg mulig å innføre i kritisk teori fordi man ikke kan finne et felles intellektuelt grunnlag for en litteraturteoretisk disiplin. Utøvere av kritisk teori synes imidlertid ikke skille denne formen for *a-humanisme* fra den formen for antihumanisme som legitimeres ved referanse til saussursk lingvistikk. Den retoriske effekten av dette er at det antihumanistiske perspektiv fremstår som et resultat av fremveksten av en ny teori-disiplin som garanterer dette perspektivets legitimitet. Denne garantien er imidlertid verdiløs. For det første er det vitenskapelige perspektiv *a-humanistisk* og ikke antihumanistisk, og, for det andre, har kritisk teori ikke lyktes i å grunnlegge en litteraturkritikk som oppfyller kriteriene for en akademisk kunnskapsdisiplin.

V

Det at kritisk teori ikke har lyktes i å etablere seg som en teori-disiplin med intellektuell forankring, men bare holdes sammen av en antihumanistisk retorikk, fører til at dens plass innen litteraturkritikken (i den vide betydningen av denne

40. Selden, "Introduction", 1:

A dominant humanistic discourse has begun to give way to the languages of formalism, structuralism, and phenomenology. Of course, the new theoretical modes sometimes preserve humanistic perspectives: Wolfgang Iser's reception theory, for example, is founded upon the human experience of the reader. However, the structuralist tradition has proved more resistant to, reappropriation by humanisms of one kind or another. It is this theoretical "antihumanism" which marks a real break with the era of "criticism".

betegnelsen) er usikker og at dens fremtid blir uforutsigbar. I sin bok *There's No Such Thing As Free Speech and It's a Good Thing, Too* sammenlikner Stanley Fish kritisk teori med studiet av Milton som i følge Fish har langt større levedyktighet enn kritisk teori har vist seg å ha:

Milton's career is thus on a much surer footing than the career of theory (which according to many observers is more or less over and is certainly played out), not because Milton himself (a phrase finally without a sense) exceeds the enterprise of Milton studies, but because that enterprise is so well established, so much a feature of any presently imaginable scene, that one can say of it that it is something the world will not willingly let die.⁴¹

Den observasjon at teoriens epoke er over finner man hos mange av utøverne av kritisk teori i de siste fem-seks årene. "The so-called 'Moment of Theory'", sier Peter Widdowson i sin lille introduksjonsbok *Literature*, som ble publisert i 1999,

may be charted from the late-1960s, through its heyday in the 1970s and 1980s, to the current situation in which some would argue that its "Moment" is over, and others that it is now so much in the intellectual bloodstream that "continuum" is a more accurate word to describe it.⁴²

Gitt det manglende intellektuelle grunnlag for kritisk teori, er det vanskelig å forstå i hvilken forstand kritisk teori skulle kunne bli en del av "det intellektuelle blodomløp". Dersom epoken for kritisk teori er over, må det være som fordi den antihumanistiske retorikken ikke lenger fenger.

For dersom man ser på kritisk teori som et forsøk på å grunnlegge en ny disiplin, er det ikke urimelig å si at den kritiske teoris epoke var over da det ble klart at det strukturalistiske forsøk på å innføre den lingvistiske modell i litteraturvitenskapen var dømt til å mislykkes. Den post-strukturalistiske kritikk av strukturalismen var sterkt konservativ og fokuserte ikke på grunnproblemet i strukturalistisk kritisk teori: forsøket på å anvende et lingvistisk (syntaktisk, semantisk, retorisk) begrepsskjema på litteraturen. I stedet gjøres selve kritikken av strukturalismen til et "teoretisk prosjekt" som fortsatt antar at litterære verk kan behandles som tekster og at et tekst-analytisk begrepsskjema kan brukes til å formulere innsikter om fenomenet litteratur:

41. Stanley Fish, *There's No Such Thing As Free Speech and It's a Good Thing, Too* (Oxford 1994), 266.

42. Widdowson, *Literature*, 81.

This undoing of theory, this disturbance of the stable cognitive field that extends from grammar to logic to a general science of man and of the phenomenal world, can in its turn be made into *a theoretical project of rhetorical analysis* that will reveal the inadequacy of Grammatical models of non-reading. Rhetoric, by its actively negative relationship to Grammar and to logic, certainly undoes the claims of the *trivium* (and by extension, of language) to be an epistemologically stable construct. The resistance to theory is a resistance to the rhetorical or tropological dimension of language, a dimension which is perhaps more explicitly in the foreground in literature (broadly conceived) than in other verbal manifestations or – to be somewhat less vague – which can be revealed in any verbal event when it is read textually.⁴³

En radikal kritikk av strukturalismen ville påpekt at dens hovedproblem lå nettopp i antakelsen at de fenomener den forsøkte å analysere var tekster og forsøket på å anvende et lingvistisk vokabular i beskrivelsen av fenomenet litteratur. I det forsøket på å etablere en strukturalistisk teoretisk ramme for diskusjon av litteratur, bryter sammen, har kritisk teori ikke lenger noen fremtid. Erklæringen om at "this undoing of theory" kan gjøres til et teoretisk prosjekt i retorisk analyse er en tom gest som ikke bidrar til å etablere et mer adekvat begrepsapparat for analysen av fenomenet litteratur. For såvidt som kritisk teori sees som et forsøk på å realisere Northrop Fryes ambisjon om utvikle litteraturkritikken som en teoretisk fundert disiplin, kommer erklæringer om at kritisk teori nå har nådd slutten av sin epoke tyve år for sent.

En bestemt form for ideologi og den retorikk som den manifesterer seg gjennom, "har sin tid" i motsetning til en. Når utøvere av kritisk teori uttaler at dens epoke er over, refererer de imidlertid til det forhold at den antihumanistiske retorikk som binder kritisk teori sammen ikke lenger har samme appell. At tiden er omme for kritisk teori er en empirisk observasjon og angår ikke det teoretiske innholdet. Den fastslår ikke at kritisk teori som sådan er ikke tilbakevist. Og kritisk teori kan ikke tilbakevises siden den ikke har noen intellektuell kjerne i form av et teoretisk paradigme. Derfor har den heller ingen fremtid. Når den ideologien som motiverte den antihumanistiske retorikken som binder forskjellige kritiske teorier sammen ikke lenger er politisk gangbar, opphører kritisk teori å eksistere. For i motsetning til en teori som kan utvikles, revideres, argumenteres for eller i mot, understøttes, avkreftes etc., men som ikke tilhører noen bestemt politisk eller sosial epoke, er en bestemt form for ideologi og den retorikk som

43. de Man, "Resistance to Theory", 17. (Min kursivering.)

den manifesterer seg gjennom bundet til en gruppes sosiale og politiske motiver og interesser i en bestemt periode. Når man kan si at kritisk teoris epoke nå er over, er det fordi de sosial og politiske motiver og interesser som fant et fellesskap i en antihumanistisk retorikk, ikke lenger er like sterke.

VI

Konklusjonen på denne diskusjonen må bli at det til tross for alle anstrengelser i det forrige århundret, har det ikke lyktes å etablere en teoretisk fundert litteraturkritikk fordi det har vist seg umulig å utvikle en teori-disiplin som kan brukes til å forklare og gi en omfattende og systematisk fremstilling av fenomenet litteratur. Det teoretiske instrument som litteraturkritikken har å falle tilbake på er litterær estetikk. Dette innebærer at man ikke prøver å realisere Fryes ambisjon om en vitenskapelig litteraturkritikk som hviler på et teoretisk fundament, men at man bruker de resurser som filosofiske argumentasjonsstradisjoner fra filosofiens forskjellige disipliner stiller til rådighet når det gjelder diskusjon av erkjennelsesmessige og verdimeslige problemer av prinsipiell natur som oppstår i forbindelse med forståelse og evaluering av litteratur.

En av indikasjonene på at den kritiske teoris epoke med sitt antihumanistiske perspektiv er over, er den interesse som i løpet av de siste femten år i økende grad er viet det man vil oppfatte som tradisjonelle problemer av humanistisk karakter innen poetikken. Et slikt problem er spørsmålet om litteraturens moralske funksjon. Et annet problem er forholdet mellom forholdet mellom det litterære verk og forfatteren. Et tredje problem er forholdet mellom fiksjon og litteratur og litteraturens kognitive status. Det antihumanistiske perspektiv gir ingen plass for diskusjon av disse problemene, og utøvere av kritisk teori har hatt lite å bidra med. Premissene og argumentene for disse diskusjonene er i stor grad levert av filosofer og noen ganger av filosofisk vel skolerte litteraturkritikere. Veien fremover for å utdype vår erkjennelse av hva litteratur er og hvordan leseren kan forstå, verdsette og evaluere litterære verk, ligger i slike diskusjoner.